

СПАСАВАЊЕ НАРОДНЕ БАНКЕ 1914 .

Дугогодишњи гувернер Ђорђе Вајферт сазвао је седницу, 10. VII 1914. (по ст. кал.), Главног одбора Народне банке Краљевине Србије одмах после разговора са министром финансија др Лазом Пачуом, да ће Аустро-Угарска Монархија веома скоро напасти Србију и да Народну банку ваља што пре изместити на сигурније место. Поводећи се изјавом Андре Ђорђевића, професора савременог ратног права, из банчиног трезора је пренет једино оптицајни златни, сребрни и папирнати новац тајним возом у Крушевац.

Паковање које је започето одмах по свршетку хитне седнице надгледао је Мата Јовановић (1848-1933) члан Главног одбора. За ту сврху употребљено је 700 комада јаких цакова у које је спаковано по 10 кеса од по 50 kg поменутог новца. Ишла су два тајна воза у размаку од три дана под будним очима М. Д. Клидиса и Луке Ђеловића (такође, чланови Главног одбора) због чега је било неопходно обезбедити и два војничка гвоздена кревета.

Оба транспорта (у другом било је спаковано 658 цакова), која су због неких техничких потешкоћа мало каснила, стигла су по договору, три дана доцније, у здање Крушевачког начелства. На оном делу Начелства, где се Банка сместила, стављене су решетке на прозоре и на улаз челична врата. Укупна банчина свота која је тада била пренета износила је 181.295.235 дин, док је у трезору поред архиве, остала и заостала разна требовања у износу око 80.000.000 дин, не рачунајући ту још и разне тестаменте који нису били урачунати у дату своту...

Скоро све Матине колеге су се због ратног стања раселиле по унутрашњости, док се он вратио у своју малу градску вилу у Бирчаниној улици бр. 24 (постоји и данас и припада Универзитетској библиотеци), пошто се наслањала, као и данас, на Бугарско посланство, које је било тада још неутрално те је због тога развило бели барјак да не би било гађано када почне бомбардовање. Због свега тога је рачунао да ће на тај начин бити поштеђена и његова кућа. Мата је из прве руке гледао и слушао шта се све збива у опустелој вароши, али не задуго...

Крајем јула неколицина Шапчана бежи у Београд. Успели су да побегну из граничне вароши која је пала, а где су окупатори одмах почели да све пљачкају, убијају, пале и силују. Овакве вести се нису никоме допадале, а понајмање Мати Јовановићу, јер му је било јасно да савремено ратно право, о коме је причао проф. Андра Ђорђевић, у стварности изгледа не важи баш за свакога, а понајмање за до тада узорну Аустро-Угарску Монархију и да ако гранате не разнесу палату Народну банку, онда ће њихова војска или да уништи или да заплени све оно што је остало у трезору.

Због свега овога М. Јовановић одмах одлази у Крушевац да се чује са Управом Народне банке. Међутим, тамо наилази само на једног члана Надзорног одбора, који чувши шта је по среди, одмах је рекао да он није за ту сврху надлежан!.. Покушао је још и телефонски преко Прес-бироа, где је управник тада био увелико славни проф. Слободан Јовановић, а сарадник Матин син, проф. Војислав *Марамбо*, да се чује и са тројицом чланова Одбора који су тада били у Крагујевцу, где је Андра Ђорђевић био на

самрти, а друга двојица су била болесна и нису могли да одмах процене ургентност свега.

Мата, распамећен од брига, на крају одлучи да оде и у Ниш јер су тамо били сам Ђорђе Вајферт и више чланова Народног одбора. Пре но што ће тамо отпутовати налети сасвим случајно на банчиног главног рачуновођу Гаврила Гајића, који је и сам знао целу ствар и био у потпуности истомишљеник Матин. Понуди му се да за ту сврху оду заједно.

Начелник округа им је изашао у сусрет и одмах им је издао војни налог за пут у Ниш. Стигавши негде око 5^h одмах одлазе до испоставе Вајфертове пиваре где га нису нашли, али им рекоше да кад није овде, обично се шета речном обалом. Тако је и било: Вајферта су затекли на Нишавском шеталишту и одмах му изнели сву озбиљност целе ствари. И најзад неко паметан: гувернер је био сасвим на њиховој страни те им рече да су сви они направили очигледну грешку оставивши ишта у трезору, јер рат је рат. Он није могао никога више да шаље у Београд, јер по најновијим депешама противнички картеч и куршуми даноноћно бију, а њихови рефлектори са Бањице скоро целе ноћи обасјавају варош, тако да је велика опасност уопште ићи игде улицама. Но, Мата на крају ипак успева заједно са Гајићем да убеди Вајферта да су, поред њих двојице, рада још неколицина сарадника која би исто желела да им помогну. Једино што је гувернер тражио, да би се Закон испоштовао, било је да са њима крене и неки од чланова Управног одбора, ради отварања трезора. А онда се Вајферт одједаред присети и почеша по потиљку, додавши да су кључеви трезора остали код дежурног члана, који је сада у Тополи...

Мати Јовановићу су мисли просто врцале и одмах одговори Вајферту што се тиче Закона, овде у комшилуку су њих тројица из Управног одбора тако да их могу брзо наћи, а да се дупликат трезорских кључева налазе у једној кутијици у сефу за менице. Кључ тог сефа је најчешће код гувернера, или вицегувернера. Перипетија је била убрзо решена: тражени дупликат био је код Вајферта, а у Београд је хтео да крене са одважном дружином и сам вицегувернер Марко Стојановић. Писмо, са Вајфертовим потписом, одмах је послато војном министру у коме се каже да тражи један посебан воз и зашто им је потребан. Воз је напакон кренуо са крушевачког перона три дана доцније, тачно у 7^h ујутру, 16. VIII 1914.

У Младеновцу им се по договору придружио и Шрепловић, шеф Заложног одељења. Због велике опасности и важности самог пута, вицегувернера Стојановића пратила је кћи Наталија, Шајиновића његова сестра, а Мату Јовановића кћи Зорка. Рано изјутра дођоше до Ресника где оставише воз, а даљи пут наставише запрежним колима. При улазу у београдски рејон добише дозволу за улаз, али у „растуреном строју“, јер је непријатељ у изузетно јаким плотунима уништавао сваку могућу групу, ако би се и једна уопште усудила појавити. Због деликатности свега војни командант пук. Брунцлик им даје двоја кола за шпедицију, послугу, пратњу и одабрани део полицајаца.

Онако раштркани дођоше око 11^h до трезора и одмах се поделише по групама за паковање по одсецима у преостали део цакова којих није било довољно, па су остатак нашли по опустелим двориштима кућа својих

сарадника. Портфеље и друге заостале ситнице спаковали су у један јак путни ковчег што га је Шајиновић донео од куће. Банчине књиге биле су неупаковано наслане у једна од кола. Најпипавији део целог тог подухвата било је паковање залога и остава. Током целог овог деликатног посла гранате су около праштале и земља се тресла, но срећом за све то време ни једна није пала на саму Народну банку.

Овај стварно храбри и гломазни подухват опослили су тек око 5^h по подне. Док су привезивали драгоцен терет да би што пре кренули, у галопу стиже вест од пук. Брунџлика да су их противнички извиђачи приметили и да се њихове јединице концентришу, припремајући се да ударе свом силином на Банку и околину. Одмах крену исто онако како су и дошли – у „растуреном строју“. По договору збориште им је било код старе Астрономије изнад Славије. И поред велике раштрканости, аустро-угарски плотуни су деловали чим би неког угледали да неко иде од Банке. Пука је случајност, или уистину прст Божји, да их ни један плотун није ни окрзнуо, а камо ли што друго учинио. Код Астрономије чекале су их таљиге којим су и дошли од железничке станице у Реснику. На Бањици, због сутона, кочијаш није могао видети већу рупу тако да је један точак кола отпао – у том тренутку није било речи ни о каквој оправци. Терет су морали пребацити на друге таљиге, а Мата Јовановић и Гајић се запуте пешице до одредишта тако да су у Ресник стигли око пола ноћи. Без икаквог одмора, одмах су извршили драгоцен претовар у вагоне и одмах кренули пут Крушевца.

У Јагодини њихов мали воз је морао да сачека да прође неколико хитних војних композиција. Док су чекали да наставе пут у њихов вагон уђе извесни рејонски железнички инспектор, који им је показао некакву легитимацију. Захтевао је од њих да прегледа цео товар. Угледавши на неким од сандука, које су били покупили по опустелим двориштима, заштитне знакове фирми, инспектор их оптужи да заправо кријумчаре робом. Показали су му шта је унутра и дали да види путни налог, но, то му није било довољно: захтевао је да види у другом вагону остале путнике. Вицегувернер му изађе у сусрет и упозна све сараднике. Инспектору се није допало када је чуо да те три девојке нису уопште банчине чиновнице и да је то у овим ратним условима законски прекршај који се мора судски платити, а да се цео тај воз склања са колосека до даљњег. Чувши ово банкари се стресоше гледајући нетремице у њега. Марко Стојановић га упита љутито пошто кошта повратна карта Крушевац – Ресник па да му плате, да се не би и даље расправљали и губили време. Инспектор се и даље позивао на закон и његову Дирекцију, али видевши да се путници уопште не шале и када се у том часу зачула пиштаљка за полазак, инспектор – највероватније нека протува – као да је једва чекао тај писак, јер главом без обзира искочи из вагона, али и даље претећи и позивајући се на закон. Иначе, тихи Марко Стојановић плану и први пут у животу одговори тој протуви уз глагол. Одмах је записао његово име да би се доцније законски израчунао, међутим, Стојановић није могао ништа урадити јер је мали нотес негде затурио...

Када се овај пренос најзад завршио 18. августа, следећег дана Мату Јовановића позове на одговорност члан Управе банке, добротвор Лука

Ђеловић, због чега је збир дневница толики (1.300 дин), када је требало донети једино књиге и завештања? Тек када му је Мата објаснио зашто је толико људи кренуло, колике су биле диурне и да су сви присутни (кочијаши и полиција) у паковању и преносу учествовали, Ђеловић климну главом сторниравши поменуто своту.

Тако се завршило целокупно спасавање Народне банке Краљевине Србије на самом почетку Великога рата... Иако се Мата Јовановић све време залагао да сви они који су и остатак вредности Банке спасли из трезора и то под великом опасности по живот, да приме заслужене награде што им је по Закону припадало (§ 257), нико од њих све до избијања II Светског рата ниједну награду нису добили...

Коста Ђ. Кнежевић

(Политика, 2. IX 2017, субота, бр. 37.288, год. CXIV, стр. 12, »100 година од Великог рата«; текст је скраћен због простора).

КОМЕНТАРИ БЛИЖЊИХ

Маја N. (2. IX 2017)
Опет Kosta u *Politici*.

Аса М. (6. IX 2017)
Одличан текст!..

Velja ćuturica (7. IX 2017)
Хвала Ти. Шта све Ти успеваш да нађеш!..

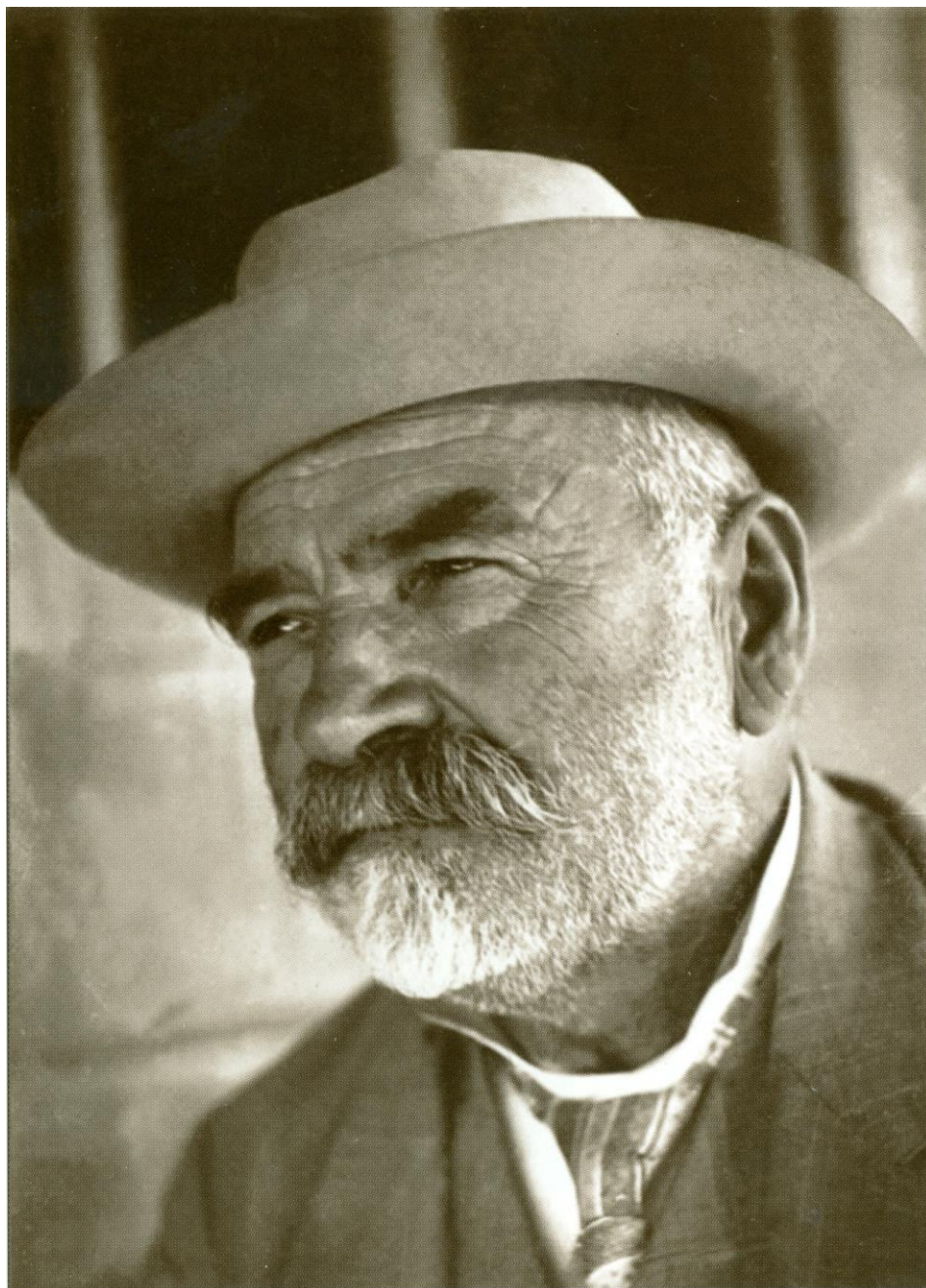
Ђића Р. (7. IX 2017)
Примих, читах, и стварно уживах!..

Госа К. (11. IX 2017)
...Ви сте стварно неуморни. Текстови су Вам дивни јер лепо и питко пишете! Хвала што их делите са мном...

Ivanka M. (15. IX 2017)
...Hvala Vam puno na ovom tekstu, vrlo je zanimljivo!..

Lida B. (21. X 2017)
Pročitala sam. Super je!!! Dobro je što baš imaš svoj stil, onako arhaično, lepo...

КОМЕНТАРИ ЧИТАЛАЦА ПОЛИТИКЕ ONLINE

Мати Јовановић

(*29. VI 1848, Вучковица крај Драгачева – †10. VI 1933, Београд)

